

Model Standardowy 5.III.2008

Model Standardowy to teoria materii w oparciu o fundamentalne cząstki i siły

- **Materia:** cząsteczki->atomy->jądra at. (i elektrony)
->nukleony->kwarki (kwarki: Gell-Mann i Zweig 63)
- **Siły:** realizują się przez wymianę cząstek

Czyli - wszystko zawarte we własnościach cząstek
Przykład: różnica mas kwarku u i d

różnica mas kwarku u i d

- Te kwarki tworzą proton (uud) i neutron (ddu)
[$m_p=938.3 \text{ MeV}/c^2$, $m_n=939.5 \text{ MeV}/c^2$, $\Delta m=1.3 \text{ MeV}/c^2$]
- Rozpad neutronu =
rozpad kwarku d na kwark u (+...)
Kwark d – ma większą masę i rozpada się na
cząstkę o mniejszej masie
- Ale co by było jeśli byłoby odwrotnie?

Proton jest trwały a neutron - nie

- Słońce świeci – rozpad neutronu
- Woda istnieje (proton = jądro wodoru)

Rozpad neutronu $n \rightarrow p e \bar{\nu}_e$

Hipotetyczny rozpad protonu

$$p \rightarrow n e \bar{\nu}_e$$

Dlaczego nie ...

Zasada zachowania energii

W każdej reakcji (zderzeniu, rozpadzie):

energia końcowa = energia początkowa

- Każda cząstka o masie m ma związana z nią energię $E=mc^2$

Więc rozpad możliwy na cząstki o mniejsze masie;
bardziej masywne cząstki mają więcej szans na rozpad

- Zasada zachowania energii – ściśle przestrzegana przez Naturę

Przykład rozpadu neutronu: bilans masy
($940.5 - [938.3 + 0.511 + 0] = 0.80$) MeV/c²

-> energia kinetyczna produktów rozpadu

Jednostka energii: elektronowolt eV

- eV energia elektronu po przejściu w polu elektrycznym różnicy potencjału 1 Volta (to jest b. mała jednostka energii, elektron w telewizorze kilka keV)
- eV → MeV, GeV, TeV
Tevatron - 2 TeV, LHC – 14 TeV,
energia promieni kosmicznych do 10^{21} eV = 10^9 TeV
- Cząstki elementarne często z prędkościami bliskimi prędkości światła c
- Więc wszędzie pojawia się c i dla WYGODY → $c=1$
a ponieważ związek Einsteina $E=mc^2$

masę i energię wyrażamy w tych samych jednostkach

Zachowanie ładunku elektrycznego

- Zasada zachowania ładunku el.
  - ściśle przestrzegana w przyrodzie
- dlatego np. proton nie mógłby się rozpaść na elektron (plus antyneutrino - el. neutralne)
- Ta zasada była znana zanim fizyka cząstek się rozwinęła (ale wraz z rozwojem tej dziedziny inne podobne prawa zachowania się pojawiły)
- Ładunek cząstek elementarnych – tylko w określonych porcjach → **skwantowanie ładunku**
Niech ładunek el. elektronu = -1 , wtedy ładunek el. protonu $+1$,
ale kwarku u wynosi $2/3$!
- Obserwowane cząstki el mają ładunek el będący wielokrotnością ładunku el. elektronu – czyli $n=0,1,2,\dots$ lub $-1,-2,\dots$
($n=0$ – cząstka neutralna lub obojętna)

Liczba ładunkowa (charge number)

- Zasada zachowania ładunku
czyli zachowanie liczby ładunkowej
końcowa l. ład. = początkowa l. ład.
(-> suma l. ładunkowych cząstek)
- Kwantowa liczba ładunkowa
(charge quantum number)
  - pierwszy przykład liczby kwantowej

Liczby kwantowe

- Rozpad protonu nie jest zabroniony przez zasadę zachowania ładunku el.
zasada zachowania energii też pozwala
np. $p \rightarrow \bar{e} + \text{neutrino}$

Więc co zabrania?

- Stückelberg (1938) – nowa idea:
inna liczba kwantowa (tzn. jej zachowanie)
- Doświadczalne potwierdzenie tej hipotezy-testy
np. dlaczego neutron nie rozpada się na: $e + \bar{e}$?

Nowa liczba kwantowa: liczba barionowa

Proton=+1, neutron=+1 ($\bar{p}, \bar{n} = -1$), pozostałe= 0

zachowana w Naturze

(baryon, z greckiego ciężki)

Kolory – nowe liczby kwantowe

- Czerwony, niebieski, zielony – dla kwarków (i antyczerwony, antyniebieski, antyzielony dla antykwarków)
- Wszystkie kwarki są kolorowe
- Gluony – też mają kolor ale „podwójny” kolor i antykolor
np. gluon czerwono- antyniebieski
- foton „czuje ładunek el.”, gluon – ładunek kolorowy – (oddziałuje z.., sprzęga się do..)

3 kolory mogą się złożyć do 'koloru białego', czyli braku koloru

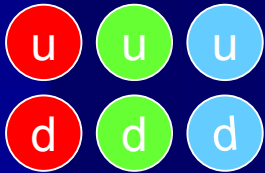
- Makroskopowo – ładunek kolorowy nie występuje, bo kwarki nie występują pojedynczo
- stany związane kwarków są neutralne kolorowo

(tak jak atomy - neutralne elektrycznie)

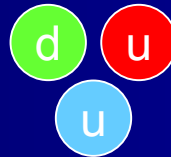
Proton, neutron są tak złożone z kolorowych kwarków, że ich wypadkowy kolor jest biały.

W protonie i neutronie

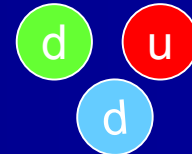
kwarki zmieniają kolor (bo cały czas wymieniają się gluonami), ale stan zawsze zawiera taką kombinację która oznacza brak koloru dla p i n (singlety kolorowe)

proton

neutron

Kwarki -

- Liczba barionowa p i $n = +1$

Stąd kwarki mają liczbę barionową $1/3$

- Ładunek elektryczny

kwarków $q = 2/3$ lub $-1/3$

antykwarłów $\bar{q} = -2/3$ i $1/3$

$u = 2/3$, $d = -1/3$ stąd ład. el. $p = +1$, $n = 0$

Liczba elektronowa

- Zawsze elektronowi towarzyszy cząstka neutrino (lub anty-neutrino)

np. w rozpadzie neutronu

- Liczba elektronowa: dla elektronu $e=+1$,
dla neutrina elektronowego $\nu_e=+1$
- I dla ich antycząstek = -1, inne =0

Więc jeśli l. elektronowa ma być zachowana,
to rozpad neutronu musi być taki: $n \rightarrow p e \bar{\nu}_e$

- Proces „skrzyżowany (crossing)”: $\bar{\nu}_e n \rightarrow p e$
też istnieje. Proces $\bar{\nu}_e p \rightarrow \text{neutron } e$
odkrycie ν Cowan, Reines' 1956 (Nobel 1995)
- przedtem neutrino - tylko hipoteza 1930
Pauli (zachowanie energii w rozpadzie n)

Pierwsza rodzina

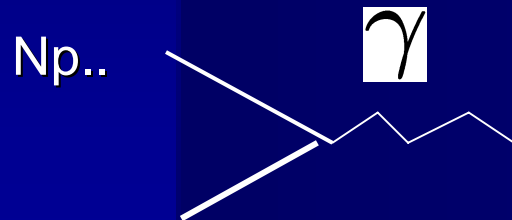
- Kwarki o ład. el. $2/3$ u (3 kolory)
 $-1/3$ d (3 kolory)
- Leptony 0 ν_e
 -1 e
(Leptony – z greckiego małe)

Siły – elektromagnetyczne (foton- el. ład 0, masa 0)

Silniejsze dla większego ładunku (co do wartości bezwzględnej)

- czyli oddz. e-m silniejsze dla kwarku u niż d, z neutrinem nie ma oddz. e-m.

Wszystkie naładowane el. cząstki mogą emitować i pochłaniać fotony

Oczywiście istnieje też pierwsza antyrodzina np. antyleptony $+1$ $\bar{e}$
 0 $\bar{\nu}_e$

Oddziaływanie słabe

- Cząstek u i d , neutrino i elektron występują w parach np. w rozpadzie neutronu, za co są odpowiedzialne siły zwane słabymi
- Bozony oddz. słabych – odpowiedniki fotonu dla oddz. e-m

Spin

- Własność zwana spinem – własny obrót (kręt)
  - spinning tennis ball
- Te obroty mogą być tylko pewnego typu -> są skwantowane. Każda cząstka ma określony spin, kierunek osi obrotu może się zmienić, ale nie spin.
- Przyjmując pewną jednostkę spinu - spiny cząstek mogą przyjmować jedynie wartości będące krotnością $\frac{1}{2}$ (0, 1, 3/2...).

Rodziny i oddziaływania

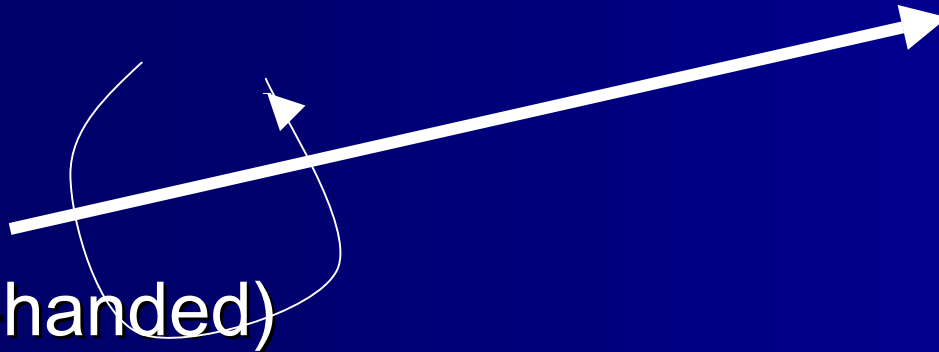
- Kwarki i leptony – spin $\frac{1}{2}$

Druga rodzina: kwarki c, s (μ, ν_μ -l. muonowa),
trzecia rodzina: kwarki t, b (τ, ν_τ -l. tauowa)

- Oddziaływania – foton, gluony, bozony oddziaływań słabych- spin 1
- Spin 0?? – cząstka Higgsa?

Lewe i prawe cząstki o spinie 1/2

- Lewa (lewo-ręczna) cząstka

(left-handed)

Ale to jest względne- bo jak minę taką cząstkę to będzie ona prawą (pravo-ręczną) cząstką.

- Więc jak jest lewa to i prawa cząstka musi istnieć – chyba, że masa cząstki jest zero!

Neutrino – masa zero (?)

- Neutrino – cząstka lewa
- Antyneutrino – cząstka prawa

- O ile masa zero – tak jest w Modelu Standardowym

- Ale ostatnie doświadczenia wskazują, że neutrina mają niezerową masę